

стей. Вчителям загальноосвітніх шкіл потрібно знати, що між кожною операційною характеристикою мислення в молодшому шкільному віці з нормою у розвитку результатами нашого дослідження було виявлено тісні взаємозв'язки. Тому якщо домогтися підвищення розвитку хоча б однієї операційної характеристики мислення за допомогою спеціальних вправ, то не виключено, що покращиться рівень розвитку тих операційних характе-

ристик мислення, які мають найбільший взаємозв'язок з розвивасмою характеристикою.

Теоретичне вивчення мислення пішло далеко вперед в порівнянні з практичним. Залишилося ще багато не до кінця дослідженого в проблемі мислення. Це дозволить винаходити нові методи, розроблювати нові методики по попередженню порушень розвитку мислення і відновленню вже порушені функції мислення.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Блонский П.П.* Психология младшего школьника / Блонский П.П. / Под ред. А.И. Липкиной и Т.Д. Марцинковской. – М.; Воронеж, 1997.
2. *Выготский Л. С.* Мышление и речь / Л.С. Выготский. – М.: Лабиринт, 1996. – 416 с.
3. *Зейгарник Б. В.* Патопсихология. – [издание 2-е] / Б. В. Зейгарник. – М.: Изд-во Моск. ун., 1986. – 287 с.
4. *Кулагина И.Ю.* Личность школьника: от задержки психического развития до одаренности: Учеб. пособие / И.Ю. Кулагина. – М., 1999.
5. *Марютина Т.М., Ермолаев О.Ю.* Введение в

психофизиологию / Т.М. Марютина, О.Ю. Ермолаев. – МПСИ, 2002

6. *Петрошевский А.В.* Психология / А.В. Петрошевский. – М. : Издательский центр Академия, 2001. – 512 с.

7. *Отто Шпек* Люди с умственной отсталостью / Отто Шпек. – М.: Акад., 2003. – 427 с.

8. *Симоненко С.М.* Психологія візуального мислення: стратегіально-семантичний підхід / С.М. Симоненко – Одеса: ПНЦ АПН України, 2005. – 320 с.

Подано до редакції 31.10.12

УДК 159.923+ 155.2

А. В. Сергеева (Україна, м. Одеса)

ПСИХОДІАГНОСТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ДОСЛІДЖЕННЯ КОГНІТИВНОГО КОМПОНЕНТА ІНТЕГРАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Стаття присвячена обґрунтуванню психологічних вимог до діагностичного інструментарію дослідження показників когнітивного компонента інтегральної ідентичності особистості. У роботі уточнено поняття "когнітивний компонент інтегральної ідентичності особистості".

Ключові слова: інструментарій діагностики когнітивної ідентичності, інтегральна ідентичність особистості, когнітивний компонент ідентичності.

У сучасній психологічній науково-емпіричній літературі діагностика когнітивного аспекту ідентичності та її складових не одержала належного відбиття в розробках психодіагностичного інструментарію [1, 5, 7]. До стандартизованих методів психодіагностики індивідуальних особливостей когнітивної ідентичності можна віднести ряд надійних методик: "Хто я такий?" М. Куна та її модифікації, запропонованої С.Зучером; техніка репертуарних грати (Repertory Grid Technique) G. Kelli; метод Q – сортування" W. Stephenson, "Інтерв'ю для визначення моделі ідентичності" Дж. Марсія та С.Арчера; рисункові методики, проєктивні методики. Однак, деякі методики дозволяють розкрити тільки особливості сприйняття собі, що розглядається часто як складова когнітивної ідентичності [2]. Непряму інформацію про структуру когнітивних складових ідентичності можна одержати за допомогою рисункових методик та психометричних тестів [1].

Серед вітчизняних психодіагностичних інструментів, що дозволяють виявити індивідуальні розходження у когнітивної організації особистості, катего-

ріальної системі знань про себе можна назвати тест "Смисложиттєвих орієнтації" Д.Н. Леонтьєва (СЖО) і методику Е.Б. Фанталової "Рівень співвідношення цінності й доступності в різних життєвих сферах" (УСЦД). Зазначений інструментарій був проаналізований нами для розробки системи діагностики когнітивного компонента інтегральної ідентичності особистості. Отже, актуальність і недостатнє вивчення зазначеної проблеми зумовили мету нашого дослідження: обґрунтувати психологічні вимоги та розробити комплекс психодіагностичного інструментарію, що досліджує когнітивний компонент інтегральної ідентичності особистості.

Відповідно до поставленої мети дослідження були встановлені такі задачі: 1) уточнити поняття "когнітивний компонент інтегральної ідентичності особистості" (КІ); 2) провести теоретико-емпіричний аналіз психодіагностичної літератури та розробити комплекс психодіагностичних методів, що діагностує когнітивний компонент інтегральної ідентичності.

Відповідно до мети нашого дослідження, уточнимо поняття інтегральна ідентичність особистість

(Ін.Ід.О), що розуміється нами як психологічне явище (розглядається як континуально-ієрархічна структура особистості) і як процес (з характерною логікою свого розвитку та становлення) [5].

Спираючись на положення О.П. Саннікової, про континуально-ієрархічний підхід до структури особистості і мета-характеристики індивідуальності, з позицій цього підходу в структурі інтегральної ідентичності особистості (Ін.Ід.О) можна виділити три рівні: 1) формально-динамічний, 2) змістовно-особистісний та 3) соціально-імперативний [3].

До мета-характеристик індивідуальності окрім формально-динамічних показників належать також характеристики якісного рівня особистості (когнітивні, емоційні, дійові, регулятивні), які містять інформацію про якісну сутність її властивостей. На основі аналізу наукових даних про ідентичність і уявлення про мета-характеристики індивідуальності в якісній структурі інтегральної ідентичності особистості було виділено когнітивний (КІ), емоційний (ЕІ) та поведінковий компоненти (ПІ). Основний теоретико-емпіричний інтерес у даному дослідженні представляє когнітивний компонент ідентичності.

Так, когнітивному компоненту ідентичності в наукових дослідженнях приділяється достатня увага, вона розглядається такими авторами, як Э. Еріксон, А. Тешфел, Дж. Тернер, Е.П. Белінська, Дж. Марсія, Р. Бернс, Г. Брейкуелл, Л.Б. Шнейдер, Н.И. Сарджвеладзе й ін. [2, 6, 7]. З погляду А. Тэдждфела [6] когнітивний аспект ідентичності розглядається як частина індивідуальної Я-концепції, що формується на основі власного знання про своє місце в групі разом з оцінкою й емоційним проявленням цього членства.

Когнітивно-орієнтованими авторами ідентичність визначається як категорія, у якій виражається зміст соціального досвіду людини. Так, О.О. Савина представляє когнітивний компонент ідентичності особистості як систему рольових і персональних самокатегоризацій. З погляду Л.Б. Шнейдер, когнітивний компонент ідентичності, окрім установок про навколишній світ і свого місці в ньому, містить у собі операції рефлексії, що забезпечують рефлексивні процеси й дозволяють розвивати інші компоненти ідентичності.

Уточнимо поняття "когнітивний компонент" інтегральної ідентичності особистості. У сучасній психологічній літературі деякі складові ідентичності особистості розглядаються часто як когнітивні категорії: "Я-концепція", "когнітивна організація", "суб'єктивна схема", "категоріальна система знань", "внутрішня конструкція", "сприйняття себе", "суб'єктивні уявлення про себе", - які безсумнівно впливають на поведінку особистості і її стратегії життєвого вибору [4, 5, 6, 7].

Узагальнюючи інформацію про розглянуте поняття, можна констатувати, що в сучасній психології когнітивний компонент ідентичності визначають через систему знань, уявлень про власні особливості (Я-концепція або Я-образ) і через усвідомлення відмінних від інших людей ознак свого "Я" [4].

Спираючись на розглянуті підходи й теоретичні по-

ложення, нами було визначено поняття *когнітивного компонента інтегральної ідентичності* – сукупність уявлень і знань особистості про себе, суб'єктивні уявлення про свої когнітивні якості, які супроводжуються переживаннями безперервності й тотожності власного "Я" [5].

Оскільки в цьому дослідженні когнітивна ідентичність вивчається як складова багатокомпонентної ієрархічно-структурованої властивості особистості, детально зупинимось на тих методиках, в яких теоретичною основою є погляд на когнітивну ідентичність як на особистісну рису.

До такого типу методик, відносяться стандартизовані тест-опитувальники, що складаються із тверджень і стосуються уявлень й відносин досліджуваного до самого себе в різних життєвих сферах. До таких опитувальників ставляться, наприклад, шкала "Я-концепції" А. Tennesi [1]. Опитувальник містить пункти що дозволяють дати аналіз уявленням людини про свою "Я-концепцію", які розглядаються когнітивно-орієнтованими авторами як показники когнітивної ідентичності. В цьому тест-опитувальнику представлено показники по рядкам: 1) самокритичність; 2) самозадоволеність; 3) поведінка. Також представлені показники по стовпцям: 1) "моральне Я"; 2) "фізичне Я"; 3) "особистісне Я"; 4) "сімейне Я"; 5) "соціальне Я". Шкала "Я-концепції" виявляє специфічні форми уявлень до себе як до морального суб'єкта, як до члена соціуму й глобальне самовідношення. Цей опитувальник також дозволяє дати диференційований висновок про уявлення й самовідношення на відміну від змістовного аспекту "Я-концепції" (самоідентичності).

Шкальна техніка (стандартизована методика) семантичний диференціал Ч.Оскуда [2] також застосовується при аналізі когнітивних особливостей "Я-концепції" як метод якісного й кількісного індексування значень при вимірі уявлення й відношення особистості до об'єктів, аналізу соціальних установок, ціннісних орієнтацій, суб'єктивно-особистісного змісту, розходження аспектів самооцінки й т.д.

Тест-опитувальник само відношення [1], також заснований на принципах стандартизованого самозвіту, спрямований на дослідження комплексу факторів уявлень й відносин до себе. Методика містить 62 пункту, сформульованих у вигляді тверджень. У результаті факторного аналізу виділені чотири шкали: самоповага, аутосимпатія, самоінтерес, очікуване відношення від інших і узагальнений фактор "глобальне самовідношення".

На підставі метода створеного Дж. Марсія "Незавершені речення", його послідовники сконструювали полу-стандартизовані опитувальники діагностики статусів ідентичності. Необхідно уточнити, що кожний статус ідентичності можна розглянути як стадію розвитку ідентичності, яка має власні характерні особливості у когнітивній, емоційній й поведінковій сфері життєдіяльності.

Отже, в одному з розроблених методів, до кожного запропонованого питання давалося дві альтернативні відповіді, один із яких діагностував стан досягнутої ідентичності (J.Marscia, 1967). В іншому методи "Інтерв'ю для визначення моделі ідентичності"

верситету імені К.Д. Ушинського.

В комплекс психодіагностичних методик ввійшли ті, які діагностують не лише когнітивний компонент інтегральної ідентичності, а також показники формально-динамічного, змістовно-особистісного, соціально-імперативного рівня.

Для діагностики когнітивного компонента ідентичності (якісний рівень) нами використовувалось стандартизоване інтерв'ю Дж.Марсія й С.Арчер "Інтерв'ю для визначення моделі ідентичності", "Хто я такий?" М. Куна, і її модифікація, що запропонована С. Зучером. Була створена оригінальна стандартизована схема додаткового контент-аналізу для двох тест-опитувальників "Інтерв'ю для визначення моделі ідентичності" й "Хто я такий?". Ця схема аналізу дозволила діагностувати когнітивні компоненти інтегральної ідентичності особистості: суб'єктивні уявлення про когнітивні якості "Я-концепції" (СКЯ); рольову (РСК) та персональну самокатегоризацію (ПСК).

Для діагностики формально-динамічних показників інтегральної ідентичності була застосована методика "Формально-динамічні показники інтегральної ідентичності особистості" А.В.Сергеевої, заснованої на принципах методики Дембо-Рубинштейна "Розташування себе на умовній шкалі". Дана методика заснована на безпосередньому оцінюванні (шкалюванні) досліджуваними ряду характеристик, таких як стійкість ідентичності (СІ), відчуття тожності себе (ВТС), потреба у пошуках себе (ПП), легкість знаходження своєї ідентичності (ЛЗІ), таких як стійкість ідентичності особистості (СІ), гнучкість в зміні ідентичності (ГЗІ), широта у пошуках ідентичності (ШПІ),

безперервність у пошуках ідентичності (БП), активність в побудові своєї ідентичності (АП), інтегральний показник ідентичності (ІнПід-ФД).

Для діагностики змістовно-особистісного рівня інтегральної ідентичності було застосовано опитувальник І6РФ "Багатофакторне дослідження особистості" Р. Кеттела, який охоплює широкий спектр особистісних рис пов'язаних з даним феноменом; "Особистісна готовність до змін" Голда, Холла, в адаптації Н.О.Бажанової та Г.Л.Бардієр. Означені тест-опитувальники дозволили діагностувати показники особистісного рівня ІнІдО: стійкість "Я-системи"(С "Я"), особистісна готовність до змін (ОГЗ), особливості само відношення (ОС) та самоцінність(СЦ), інтегральний показник особистісного рівня (ІнПід-О).

Для діагностики змістовного компонента (ідентична спрямованість) нами застосовувався тест М.Куна "Хто я такий?" в адаптації О.О.Савиної, що дозволило діагностувати показники ідентичної спрямованості: подружнє - батьківська ідентичність (П-Б ід), соціально-рольова (С-Р ід), професійна ідентичність (Проф.ід), рефлексивна ідентичність (Реф.ід), інтегральний показник змістовного рівня (ІнПід-З).

Для діагностики соціально-імперативного рівня інтегральної ідентичності особистості використовувалась методика "Ціннісні орієнтації" М.Рокіча, методика дослідження професійної спрямованості Смекала-Кучери, особливості національної та релігійної ідентифікації особистості "Діагностичний тест ставлення" (ДТС) Г.У.Солдатової.

Результати кореляційного аналізу представлені у вигляді таблиці (див. таблицю 1).

Таблиця 1

Результати кореляційного аналізу між показниками когнітивного компонента та показниками ієрархічних рівнів інтегральної ідентичності особистості

Ієрархічні-структурні компоненти інтегральної ідентичності особистості	Показники когнітивного компонента інтегральної ідентичності особистості		
	Суб'єктивні уявлення про когнітивні якості "Я-концепції"	Рольова самокатегоризація	Персон. Самокат.
Формально-динамічний рівень:			
Стійкість ід. (СІ)	414*	388	- 369
Широта ід. (ШІ)	356		
Легкість ід. (ЛІ)		316	- 334
Безперервність ід. (БІ)	366		
Інтегральний показник ф\д рівня	371		
Якісний рівень:			
Емоційна ід.(ЕМІ)	431*	- 816*	871*
Поведінкова ід.(ПовІ)	- 321	- 338	
Інтегр. показник якісного рівня	362	- 664*	642*
Змістовно-особистісний рівень:			
Подружнє - батьківська ід.		584*	- 548*
Соціально - рольова ід.		538*	-515*
Професійна ід.	-316	495*	-483*
Рефлексивна ід.	468*	-875*	866*
Інтегр. показник змістовного р.	340		321
Інтегр. показник особистісного р.		-383	369
Соц. – імперативний рівень:			
Інтегр. показник імперативного р.	- 336	552*	-570*

Примітка: Тут і в наступних таблицях 1) N=295; 2)Позначення * - $p < 0,01$; $p < 0,05$ без позначень; 3) нулі і коми не позначені.

Показники КІ (когнітивна ідентичність) мають значимі кореляції на рівні $p < 0,01$ й $p < 0$ зі усіма показниками ієрархічних рівнів інтегральної ідентичності особистості (ІнПід-ФД; ІнПід-К; ІнПід-З; ІнПід-О; ІнПід-Ім). ВТС (відчуття тотожності себе), ППІ (потреба у пошуках ідентичності), ГЗІ (гнучкість в зміні ідентичності) і негативні з показниками ШПІ (широта у пошуках ідентичності) та БПІ (безперервність у пошуках ідентичності).

Таким чином, аналіз результатів представлених у таблиці, дозволяє констатувати, що досліджувані, з високим рівнем розвитку когнітивної ідентичності, характеризуються потребою та схильністю до пошуку природного і справжнього себе, до пошуку свого призначення. А також вони готові до змін на інший тип ідентичності, який відповідає часу і ситуації розвитку. Однак цей процес, супроводжуються конкретної ідентичної спрямованістю у сфері подружнє-батьківських від-

ношень, життєвими та професійними устремліннями та стратегіями, що дозволяють знайти свою тотожність.

Результати теоретико-емпіричного дослідження когнітивного компонента інтегральної ідентичності дозволили зробити такі висновки:

1. В результаті вивчення психодіагностичної літератури, власних досліджень був створений комплекс надійного й валідного інструментарію, адекватного цілям дослідження когнітивного компоненту інтегральної ідентичності особистості.

2. У результаті проведеного кореляційного аналізу між показниками когнітивного компонента інтегральної ідентичності особистості (КІ) і показниками формально-динамічного, змістовно-особистісного, соціально-імперативного рівня, були отримані значимі позитивні та негативні в'язки між даними показниками, що дозволяє констатувати адекватність цілям дослідження розробленого нами психодіагностичного інструментарію.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бодалев А.А.* Общая психодиагностика / А.А. Бодалев, В.В. Столин. – М.: Изд-во МГУ, 2000. – 304 с.

2. *Бурлачук Л.Ф.* Словарь-справочник по психодиагностике / Л.Ф. Бурлачук, С.М. Морозов. – Киев: Наукова думка, 1989. – 200 с.

3. *Санникова О.П.* Феноменология личности: Избранные психологические труды / О.П. Санникова. – Одесса: СМІЛ, 2003. – 256 с.

4. *Середницька І.Я.* Психологічні особливості осіб з різним рівнем і типом кризи ідентичності / І.Я. Середницька // Наука і освіта, 2004. – №6-7. – С.261-264.

5. *Сергеева А.В.* Психологічні аспекти становлен-

ня інтегральної ідентичності особистості майбутнього психолога / А.В. Сергеева // Проблеми загальної та педагогічної психології: Зб. наукових праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка НАПН України / за ред. С.Д. Максименка. – Т.ХІІ, част. 4 – К., 2010. – С. 353-361.

6. *Tajfel H.* Social identity and intergroup relations/ H. Tajfel. - Cambridge and Paris. 1982-119p.

7. *Turner J.C.* Social categorization and the self concept: a social-cognitive theory of group behavior/in E.J. Lawler ed. *Advances in Group: Studies in the Social Psychology of intergroup Relations.* – London, 1985. – P.110-126.

Подано до редакції 01.10.12